Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi
Journal Of Modern Turkish History Studies
XIII/27 (2013-Güz/*Autumun***), ss.5-32.**

FOTOĞRAFLARLA 1899 AYDIN-DENİZLİ DEPREMİ

Zafer ATAR*

Öz

Depremler, insanoğlunu tehdit eden en önemli doğal afetlerden biridir. Tarihsel süreçte meydana gelen depremler üzerine yapılan çalışmalar, hem devletlerin hem de depremin meydana geldiği kentin sosyo-ekonomik tarihi açısından önem arz etmektedir. Yakın tarihte meydana gelen önemli depremlerden biri de, 20 Eylül 1899 tarihli Aydın-Denizli depremidir. Bu çalışmada, depremin yol açtığı kayıplar ile devletin ve halkın deprem karşısındaki tutumları ele alınmaktadır.

Anahtar kelimeler: *Deprem, Osmanlı Devleti, Alman, Aydın, Denizli.*

THE 1899 EARTHQUAKE OF AYDIN- DENIZLI WITH PHOTOS

Abstract

Earthquakes are one of the most important natural disasters that threaten mankind. The studies on the earthquakes that took place throughout the historical course are important both in terms of the socio-economic history of the states and the cities where these earthquakes took place. One of the important earthquakes that took place in the recent history is the Aydın-Denizli earthquake that occurred on 20 September, 1899. This study discusses the losses caused by the earthquake and the reaction of the state and the people against this disaster.

Keywords: *Earthquake, Ottoman State, German, Aydın, Denizli.*

* Dr., Celal Bayar Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, *(atarzafer@hotmail.com).*

Giriş

İnsanoğlu var olduğu günden bu yana can ve mal varlığını tehdit eden sel, kuraklık, kıtlık, fırtına, yanardağ patlamaları, heyelan, yangın ve çığ düşmesi gibi sayısız doğal afet tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştır. Şüphesiz bu doğal afetlerden biri de depremlerdir. Zira depremler, geçmişte olduğu gibi günümüzde de doğal afetlerin en tehlikelilerinden biri olarak kabul edilmektedir.

Depremler birçok bilimsel disiplinin araştırma alanına girmektedir. Özellikle fen bilimlerinin jeoloji, jeomorfoloji, jeofizik, jeodezi ve sismoloji gibi bilim dallarının en önemli çalışma konularından biri depremlerdir[1]. Bilindiği üzere bu bilim dallarına mensup yerbilimciler, depremin oluşumu, fay hatlarının hareketleri, depremin merkez üssü, büyüklüğü vs. gibi hususlar üzerine çalışırlar. Diğer taraftan beşeri bilimler ve özellikle de tarih bilimi de, geçmişte yaşanan depremlerin sosyal ve ekonomik boyutunu ele alarak depremin sonuçlarına ilişkin bir takım verileri ortaya koymaktadır. Dolayısıyla geçmişte yaşanmış depremlerle ilgili olarak tarihçilerin ortaya çıkardığı bilgiler, yerbilimciler için önem arz eden depremlerin büyüklüğü ve merkez üssü gibi hususların tespit edilmesine katkı sağlamaktadır[2].

Son dönemlerde, Osmanlı tarihçileri arasında "deprem" konusu üzerine yapılan çalışmaların sayısı bir hayli artmıştır[3]. Bu bağlamda 1899 Aydın-Denizli depremi üzerine de bir takım çalışmaların[4] yapılmış olduğunu ifade etmemiz gerekir. Bizim çalışmamıza esas olan rapor ve fotoğraflar ise, Alman Dışişleri Bakanlığı Arşivinde bulunan 13.176 numaralı dosyada kayıtlıdır[5]. Öncelikle

1 Yadigar DOĞAN, "Bursa Yöresinin Jeolojik-Jeomorfolojik Yapısının Depremselliği Üzerine Bir Araştırma", *Bursa Yöresinin Depremselliği ve Deprem Tarihi*, Editör. Dr. Nurcan ABACI, Uludağ Üniversitesi Basımevi, Bursa 2001, s. 5; Hüseyin Muşmal, "Konya Eyaleti Ilgın Kazası'nda Yaşanan 1866 Depremi Üzerine Bir İnceleme", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 20, Konya 2008, s.517.

2 Nicolas N. Ambraseys- Caroline Finkel, "1500–1800 Döneminde Balkanlar'ın Depremselliği Üzerine Yayımlanmamış Osmanlı Arşiv Bilgileri", *Osmanlı İmparatorluğu'nda Doğal Afetler*, Editör Elizabeth Zachariadou, (Çev: Gül Ç. Güven), Saadet Öztürk, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 2001, s.99-100; Muşmal, *a.g.m.*, s. 517; Muhammet Yazıcı, "1856 Meğri Depremi", *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Bahar 2012-Sayı 28, s.115.

3 Bkz. Hamiyet Sezer, "1894 İstanbul Depremi Hakkında Bir Rapor Üzerine İnceleme", *Tarih Araştırmaları Dergisi,* Cilt 18, Sayı 29, Ankara 1996, s.169; A.Nükhet Adıyeke-Nuri Adıyeke, "1856 Girit Depremi", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C.31, S.51, ss.1-38; Selahattin Satılmış, "Osmanlı'da Bir Afet Yönetim Örneği: 1883 Çeşme ve Urla Depremi", *History Studies,* Vol. 4/1, 2012, ss.503-527; Kemalettin Kuzucu, "Osmanlı Döneminde İstanbul Depremleri, *Osmanlı*, C. V, ss.678-686, Yeni Türkiye Yay., Ankara 1999.

4 Günver Güneş-Sevilay Özkeş, "1899 Aydın Depremi", *Birinci Uluslararası Aşağı Menderes Havzası Tarih, Arkeoloji ve Sanat Tarihi Sempozyumu (Söke-15-16 Kasım 2001)*, İzmir 2001, s-78-90; Yasemin Avcı, "Osmanlı Devleti'nde Afet Yönetimi ve 1899 Denizli Depremi", *Uluslararası Denizli ve Çevresi Tarih ve Kültür Sempozyumu (6-8 Eylül Denizli)*, Denizli 2007, ss.360-367; Selahattin Satılmış, Aydın Vilayetinde Doğal Afetler, Manisa 2013 (Basılmamış Doktora Tezi).

5 Politisches Archiv des Auswärtigen Amt. (Bundan sonra PA AA), R 13176, s.215-219.

tarih boyunca Aydın Vilayeti ve çevresinde meydana gelen depremlere ilişkin kısa bir malumat verildikten sonra, 4 sayfa ve 18 fotoğraftan oluşan rapor, Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nden temin edilen belgeler ile dönemin yerli ve yabancı basınından ulaşılan haberlerle birlikte değerlendirilmeye çalışılacaktır.

Tarihsel sürece baktığımızda Batı Anadolu'da, IX ve üzeri şiddette birçok depremin olduğu görülmektedir. Boğaziçi Üniversitesi Kandilli Rasathanesi'nin verilerine göre Batı Anadolu'da gerçekleşen IX şiddetindeki ilk büyük deprem M.Ö. 26 yılında Aydın'da meydana gelmiştir[6]. Yine Kandilli Rasathanesi'nin verilerine göre Batı Anadolu ve çevresinde yaşanmış büyük depremlere dair veriler şu şekildedir[7]:

Tarih	**Şiddet**	**Yer**	**Tarih**	**Şiddet**	**Yer**
MÖ. 17	IX	Aydın-Manisa	1862	IX	Turgutlu-Manisa
MS. 60	IX	Denizli-Honaz	1865	IX	Çanakkale-Gelibolu
253	IX	Bergama	1873	IX	Aydın-İzmir
1653	IX	Aydın	1880	IX	Menemen-Emiralem-İzmir
1688	X	İzmir	1889	X	Midilli-Sakız-İzmir
1739	IX	İzmir	1895	IX	Aydın
1851	IX	Fethiye-Muğla	1899	IX	Nazilli-Aydın-Denizli

Tabloda da görüldüğü üzere özellikle XIX. yüzyılın ikinci yarısında Batı Anadolu bölgesinde birçok büyük deprem meydana gelmiştir. Bunlardan 1895 ve 1899 depremleri yarattığı tahribat açısından diğerlerine oranla daha büyük ve şiddetli olmuştur[8]. Rasathane'nin verileri arasında yer almamakla birlikte, 1567'de Denizli'de, 1597 tarihinde Manisa'da, 1631'de Milas'ta, 1645'te Nazilli'de, 1653'te Nazilli-Denizli'de, 1703'te Denizli'de, 1717'de İzmir-Denizli'de ve 1723 tarihinde İzmir'de önemli derecede can ve mal kaybına sebep olan depremler meydana gelmiştir[9]. Bu depremlerden özellikle 1653 tarihinde gerçekleşmiş olanı, çalışma konumuza esas olan 1899 Aydın-Denizli depremi ile benzer yönler arz etmektedir. Zira 1653 yılında X şiddetinde[10] gerçekleşen deprem neredeyse bütün Batı Anadolu'da hissedilmekle birlikte, özellikle Aydın, Güzelhisar, Köşk, Sultanhisar, Kuyucak, Nazilli ile Denizli'yi etkilemiş ve yaklaşık 3.000 kişinin ölümüne neden olmuştur[11]. 1899 depremi de aynı şekilde bütün Batı Anadolu bölgesinde hissedilmiştir. Aydın, Güzelhisar, Köşk,

6 Bkz. http://www.koeri.boun.edu.tr/sismo/Depremler/thistoric.htm (erişim: 26.06.2013-saat 21.45).
7 Bkz. http://www.koeri.boun.edu.tr/sismo/Depremler/thistoric.htm (erişim: 26.06.2013-saat 21.45).
8 Güneş-Özkeş, *a.g.m.*, s. 79.
9 Ayrıntılı bilgi için bkz. Nicolas N. Ambraseys- Caroline Finkel, *Türkiye'de ve Komşu Ülkelerde Sismik Etkinlikler: Bir Tarihsel İnceleme (1500-1800)*, Çeviren M.Umur Koçak, Tubitak Yay, Ankara 2003, ss.64-153.
10 Bengi Eravcı-Müjdat Yaman vd., "Batı Anadolu Çöküntü Bölgesi'nin Paleosismoloji Projesi-Sonuç Raporu", *Bayındırlık ve İskan Bakanlığı Afet İşleri Genel Müdürlüğü Deprem Araştırma Dairesi*, Ankara 2007, s.25.
11 Bkz. Ambraseys- Finkel, *a.g.e.*, s.64.

Sultanhisar, Kuyucak, Nazilli ve Denizli'ye ilaveten Çine, Atça, Bozdoğan, Karacasu, Yenipazar, Buldan ve özellikle de Sarayköy'de önemli tahribata yol açmıştır[12].

20 Eylül 1899 Depremi ve Bölgeye Etkileri

Anadolu'da XIX. yüzyılın son büyük depremi olarak nitelendirebileceğimiz 1899 Aydın-Denizli depremi, Kandilli Rasathanesi'nin verilerine göre IX şiddetinde[13] olmuştur. 20 Eylül Çarşamba günü sabaha karşı saat 4 civarında[14] gerçekleşen deprem, yaklaşık 40 saniye sürmüştür[15]. *Ahenk* gazetesinin haberine göre öncü depremler 19 Eylül Salı akşamı başlayarak aralıklarla devam etmiş[16] ve sabaha karşı yaşanan büyük deprem öncesine kadar sürmüştür. 20 Eylül 1899 Çarşamba günü sabaha karşı meydana gelen büyük deprem ve öncesindeki sarsıntılar hakkında en ayrıntılı bilgileri, 11 Ekim tarihli *Ahenk* gazetesi vermektedir. Gazetenin aktardığına göre, İzmir'deki Sakrakor Fransız okulunda bulunan Agamemnon isimli sismografın diyagramı Atina Rasathanesi müdürü Mösyö Teyinnites'e gönderilmiştir. Diyagramı inceleyen Teyinnites ise depremin yaşandığı birkaç dakikalık süreci şu şekilde anlatmaktadır[17]:

"… diyagramdan anlaşıldığına göre Aydın hareket-i arzı sabahleyin alafranga saat 03:47'yi on bir saniye geçe başlamıştır. Bu iki hareket-i arzın sarsıntısı fasılalı olup, istikameti şarkdan-garba doğrudur. Mezkur saat de ilk sarsıntı hafif idi. Aradan 40 saniye geçtikten sonra ilkinden daha şiddetli ikinci bir hareket başlayarak 20 saniye sürmüştür. Bunu müteakip bir dakika zarfında vuku bulan üç şiddetli zelzeleden ikincisi, birincisinden daha hafif idi. 20 saniyeden sonra 70 saniye zarfında ayrı ayrı vuku bulan diğer zelzelenin üçüncüsü şiddetlisi olup bu da alafranga saat 03:50'de vukua gelmiştir. Sair zelzelelerinin şiddetlisi bu idi. Alafranga saat 04:01'i kırk bir saniye geçene kadar yek diğerini müteakip fakat nispeten hafif vuku bulan zelzelat dahi mezkur diyagramda kayıtlıdır".

Haberden de anlaşıldığı üzere, sabaha karşı 03:47'de başlayan öncü sarsıntıların ardından yıkıcı mahiyetteki büyük deprem 03:50'de gerçekleşmiştir. Bu süre zarfında arka arkaya pek çok deprem meydana gelmiştir. Yıkıcı

12 PA AA, R.13176, s.216.
13 Bkz. http://www.koeri.boun.edu.tr/sismo/Depremler/thistoric.htm (erişim: 26.06.2013-saat 21.45).
14 "Hareket-i Arz", *Tercüman-ı Hakikat*, 21 Eylül 1899, s.1; *İkdam*, 21 Eylül 1899, s. 1; "Hareket-i Arz", *Ahenk*, 21 Eylül 1899, s. 2; "Asia Minor Earthquake" *The Irish Times*, 28 Eylül 1899, s.5; " Earthquakes Continue", *The New York Times*, 3 Ekim 1899, s.1; "Still Counting The Dead", *The Washington Post*, 3 Ekim 1899, s.1.
15 "Aydın Hareket-i Arzı Hakkında Tafsilat", *Tercüman-ı Hakikat*, 24 Eylül 1899, s. 1; "Asia Minor Earthquake" The Irish Times, 28 Eylül 1899, s.5; " Earthquakes Continue", *The New York Times*, 3 Ekim 1899, s.1; "Still Counting The Dead", *The Washington Post*, 3 Ekim 1899, s.1.
16 "Hareket-i Arz", *Ahenk*, 21 Eylül 1899, s.2
17 "Zelzelât-ı Ahire Hakkında Bazı Malumat", *Ahenk*, 11 Ekim 1899, s.3.

mahiyetteki deprem güneybatıdan-kuzeydoğuya doğru olmakla birlikte[18], gerek yukarıda yer verdiğimiz cümleler, gerekse Mösyö Tiyennetis'in diyagramı değerlendirirken sarfettiği ve aşağıda yer verdiğimiz ifadeleri, depremin sadece bu istikamette meydana gelmediğini göstermektedir[19]: "*Cenubdan bir kavis şeklinde başlayarak şimal cihetine devr ettikten sonra, şarka dolaşan ve sonra diyagramın diğer hatlarına karışan büyük hat, asıl şiddetli zelzelenin istikametini gösteriyor ki en ziyade hasarata mucib olan hareket-i arzın bu olduğuna şüphe yoktur. Mezkur diyagramda zelzelat-ı saire görünmüyor ise de zikr olunan hat, şimalden başlayarak şarki cenubdan geçip, cenubdan garba indikten sonra kayboluyor*".

Atina Rasâthanesi müdürü Mösyö Tiyennetis'in depreme ilişkin bu yorumlarının dışında, aynı gün ve saatte istikameti farklı, şiddeti daha az olan başka bir deprem daha meydana gelmiştir. Güney-kuzey istikametinde gerçekleşen bu deprem, Köyceğiz, Muğla, İzmir ve Manisa'yı şiddetli bir şekilde sarsmıştır. Depremin Manisa'da güney-kuzey doğrultusunda başladığı ve bu yönde on saniye kadar devam ettikten sonra doğudan batıya doğru yön değiştirerek on saniye kadar daha devam ettiği Rasathâne-i Amire'den bildirilmiştir[20]. Aynı anda farklı şiddetlerde ve birkaç istikamette birden depremin gerçekleşmiş olması, depremden oldukça geniş bir alanın etkilenmesine sebep olmuştur[21].

1899 depremi ile ilgili olarak en ayrıntılı resmi rapor, Aydın Valiliği tarafından hazırlanmış olup, 26 Eylül 1899 tarihli *Ahenk* gazetesinde yayınlanmıştır. Bu noktadan hareketle, raporun 24 veya 25 Eylül tarihinde hazırlandığını ifade edebiliriz. Valilik tarafından hazırlanan bu rapora göre, vilayet genelinde hayatını kaybedenlerin sayısı 724, yaralıların sayısı ise 738'dir. Aydın'da 350, Köşk, Sultanhisar, Atça ve Nazilli'de 2052, Kuyucak ve Ortakçı'da 2931, Sarayköy'de de 720 hane olmak üzere toplamda 12.932 hane yıkılmıştır[22].

Osmanlı arşiv belgelerinde ise depremin bilançosuna ilişkin farklı birkaç belge bulunmaktadır. Ancak belgelerdeki can ve mal kaybına ilişkin rakamlar birbirini tutmamaktadır. Zira telgraf hatlarının da depremden dolayı

18 "Aydın Hareket-i Arzına Dair", *Tercüman-ı Hakikat*, 27 Eylül 1899, s.1.

19 "Zelzelât-ı Ahire Hakkında Bazı Malumat", *Ahenk*, 11 Ekim 1899, s.3.

20 Satılmış, *a.g.t.*, ss.60-61.

21 Depremin doğrudan etkilediği yerler dışında birçok yerleşim biriminde de deprem etkisini hissettirmiştir. Örneğin Tire'de iki minare, bazı evler, birçok duvar ve baca yıkılmıştır. Ayasuluk'ta birkaç eski duvar ile aşar ambarının bir duvarı, Salihli'de iki minare, iki dükkân ve bazı evler ile hükümet konağının arka ve yan duvarları, Kula'da birkaç dükkan yıkılmıştır. Söke'de Bizans döneminden kalan bir köprü, birkaç harap dükkân ve hanenin duvarları yıkılmış, cami ve kilisenin duvarlarında çatlaklar oluşmuştur. Alaşehir'de eski hisarlar, Bayındır ve Kuşadası'nda bazı köhne duvarlar, Dinar'da birkaç ev ile Manisa Rum kilisesinin bir bölümü yıkılmıştır. Bkz. "Aydın Hareket-i Arzı Hakkında Tafsilat", *Tercüman-ı Hakikat*, 24 Eylül 1899, s.1; "Hareket-i Arziye", *Tercüman-ı Hakikat*, 27 Eylül 1899, s.2; "Aydın Hareket-i Arzına Dair", *Tercüman-ı Hakikat*, 27 Eylül 1899, s.1; "Aydın Hareket-i Arzı", *Tercüman-ı Hakikat*, 29 Eylül 1899, s.2.

22 Güneş-Özkeş, *a.g.m.*, s. 81; Avcı, *a.g.m.* s.362; Aydın Valiliği tarafından hazırlanan rapor, 26 Eylül 1899 tarihli *Ahenk* gazetesinde "Rapordur" başlığıyla verilmiştir. Bkz. *Ahenk*, 26 Eylül 1899.

tahrip olması[23], bölgeden sağlıklı bilgi alınmasını engellemiştir. Nihayetinde deprem bölgesinden yeni bilgiler geldikçe, Aydın Valiliği'nin elindeki verileri güncelleyerek yeni raporlar hazırlaması, belgelerdeki rakamların farklılık göstermesine sebebiyet vermiştir. Örneğin 22 Eylül tarihli ilk raporda, deprem bölgesinde hayatını kaybedenler ile yaralıların toplam sayısı 1.000 olarak verilmektedir[24]. 26 Eylül 1899 tarihli raporda ise şu cümlelere yer verilmektedir[25]: "*Aydın ve Denizli sancaklarında henüz haber alınamayan Karacasu ve Bolvadin kazalarıyla Denizli'ye merbut ekser kurâ hariç olduğu halde hareket-i arzdan münhedim olan hanelerin yekûnu 9.243 ve nüfusu telefatı 706 ve mecrûhin 610 bâliğ olup, 727 haneye havi Sarayköy ve 720 haneli Yenipazar kasabaları külliyen münhedim olduğu gibi mûsab olan kurâ ve kasabât-ı sairede kısmen kalan ebniyyenin dahi gayr-i kâbil sekenâ bir halde hasara uğramasıyla ahalinin kaffesi ağaç altlarında ve birçoğuda açıkda kalarak çadır talep etmekde oldukları…*". Belgeden de anlaşılacağı üzere, bazı kasaba ve köylerden bilgi alınmamakla birlikte deprem bölgesinde 9.243 hane yıkılmış, 706 ölü ve 610 yaralı bulunmaktadır. Sarayköy ve Yenipazar kazalarındaki evlerin tamamı yıkılmıştır. Bir sonraki raporda ise Çine ve köyleri ile Aydın ve Denizli sancaklarındaki hükümet konakları, askeri ve diğer kamu binaları hariç olmak üzere, toplamda yıkılan bina sayısı 14.514 olarak verilmiştir. Raporun devamında, 749 kişinin enkaz altında kalarak hayatını kaybettiği ve 706 kişinin de yaralandığı bildirilmiştir[26]. Depremden dolayı evsiz kalanların sayısı ise 80.000 kişi olarak tespit edilmiştir[27].

20 Eylül 1899 tarihinde meydana gelen deprem, özel mülkler kadar kamu binalarını da etkilemiştir. Tanzimat'ın getirdiği idari reformlarla birlikte vilayetlerde sayısı gittikçe artan hükümet konağı, kışla, adliye, rüsumat idare binaları, postane, karakol ve hapishane gibi birçok kamu binası kullanılamaz hale gelmiştir[28]. Örneğin, Nazilli'de adliye binası ve hapishanesi yıkıldığı için mahkûmlar Aydın'a nakledilmişlerdir[29]. Yine aynı şekilde depremde Denizli hapishanesi de önemli ölçüde tahribata uğramış, mahkûmlar bir başka hapishaneye nakledilmişlerdir[30]. Sarayköy'deki bidayet mahkeme binası ve hapishane[31] ile Bozdoğan hapishanesi de[32] depremde kullanılamaz hale

23 "Hareket-i Arziye", *Tercüman-ı Hakikat*, 25 Eylül 1899, s.1.
24 Satılmış, *a.g.t.*, s. 64.
25 BOA. İ.DH. 1368/1317.C.5 Lef 2. (5.C.1317/11 Ekim 1899).
26 BOA. DH.MKT. 2253/58. (28.Ca.1317/4 Ekim 1899).
27 PA AA, R.13176, s.217; BOA. İ.DH. 1368/1317.C.5 Lef 3. (5.C.1317/11 Ekim 1899); BOA. Y.PRK.UM. 48/31 (7.C.1317/13 Ekim1899).
28 Avcı, *a.g.m.*, s.362.
29 BOA. DH. TMIK.S. 27/29 Lef 1-3. (28.Ca.1317/04 Ekim 1899). Belgede bahsi geçen kamu binalarının yeniden kullanılabilir hale getirilmesi için 6.341 kuruşa ihtiyaç olduğu ifade edilmektedir. Ayrıca bkz. BOA. DH.MKT. 2285/14 (13.Ş.1317/16 Aralık 1899); BOA. DH.MKT. 2324/37 (25.Za.1317/26 Mart 1900).
30 BOA. İ.DH. 1369/1317-B-04 (12.B.1317/16 Kasım 1899); BOA. DH.MKT. 2279/89 (29.B.1317/3 Aralık 1899); BOA. DH.MKT. 2293/5 (01.N.1317/2 Ocak 1900).
31 BOA. DH.MKT. 2330/22 (07.Z.1317/7 Nisan 1900).
32 BOA. DH.MKT. 2286/13 (15.Ş.1317/18 Aralık 1899).

gelmiştir. Ayrıca depremden etkilenen birçok yerde camiler de önemli derecede hasara uğramıştır. Nitekim Aydın'da Eski Yeni Camii, Ramazan Paşa, Kozdibi ve Abacıoğlu Camileriyle şehirdeki iki cami depremden zarar görmüş[33], bir kısmı kullanılamaz hale gelmiştir.

1899 Aydın-Denizli depremine ilişkin yabancı basında da birçok haber yayınlanmıştır[34]. Yabancı basına göre depremdeki can ve mal kayıpları ise özetle şu şekildedir[35]:

Gazete	Tarih	Açıklama
The Washington Post	21 Eylül 1899	Menderes Vadisinde yüzlerce kişi hayatını kaybetti.
The New York Times	25 Eylül 1899	200'ün üzerinde kişi hayatını kaybetti.
The Atalanta Constitution	25 Eylül 1899	200'ün üzerinde kişi hayatını kaybetti.
The Irish Times	28 Eylül 1899	Aydın'da 1000'den fazla ev ve dükkan yıkıldı. İlk etapta yıkıntıların arasından 36 ceset çıkarıldı. Nazilli şehri, büyük deprem ve arkasından gelen yangınla[1] yerle bir oldu. 20 kişi hayatını kaybetti. Ortakçı köyünün tamamı yıkıldı. 100'den fazla kişi hayatını kaybetti.
The Manchester Guardian	28 Eylül 1899	Depremde 2000 ev ile 2 köy tamamen yıkıldı.
The New York Times	29 Eylül 1899	Depremde 1000 kişi hayatını kaybetti. 800 yaralı var. 2000 ev ile 2 köy tamamen yıkıldı.
San Francisco Chronicle	29 Eylül 1899	Depremde 1000 kişi hayatını kaybetti. 800 yaralı var. 2000 ev ile 2 köy tamamen yıkıldı.

33 Güneş-Özkeş, *a.g.m.*, s.82; "Aydın Hareket-i Arzı", *Tercüman-ı Hakikat*, 29 Eylül 1899, s.2.

34 Yabancı basının haber kaynaklarının, İstanbul basını, Reuters haber ajansı ve Yunan hükümeti olduğunu görmekteyiz.

35 "Earthquake Kills Many", *The Washington Post*, 21 Eylül 1899, s. 3; "200 Killed in Earthquake", *The New York Times*, 25 Eylül 1899; "Earthquake in Asia Minor", *The Atlanta Constitution*, 25 Eylül 1899, s. 2; " Asia Minor Earthguake", *The Irish Times*, 28 Eylül 1899, s.5; "Earthquake in Asia Minor", *The Manchester Guardian*, 28 Eylül 1899, s. 10; "Earthquake Killed 1000", *The New York Times*, 29 Eylül 1899; "Thousand Die is an Earthquake", *San Franscisco Chronicle*, 29 Eylül 1899, s. 3; "Great Loss in Earthquake", *The Sun*, 29 Eylül 1899,s. 2; "Earthquakes Continue", *The New York Times*, 3 Ekim 1899, s.1; "Still Counting The Dead", *The Washington Post*, 3 Ekim 1899, s.1; "The Earthquake in Asia Minor: Nearly 1500 Persons Killed", *The Manchester Guardian*, 3 Ekim 1899, s.7; "The Aidin Earthquake", *The Irish Times*, 3 Ekim 1899, s.6.

The Sun	29 Eylül 1899	Gazete depremin 19 Eylül'de meydana geldiği yönünde yanlış bilgi vermektedir. Bununla birlikte depremde, 1000 kişinin öldüğü ve 800 yaralının bulunduğunu bildiriyor. Ayrıca 2000 ev ile iki köyün tamamen yıkıldığı ifade ediliyor.
The New York Times	3 Ekim 1899	Saraköy'de 500 kişi hayatını kaybetti. Binaların üçte ikisi yıkıldı. Denizli'de ise 500 kayıp var. Depremden sonra yeraltından çıkan siyah çamurlu su 1000 koyunluk sürüyü yok etti.
The Washington Post	3 Ekim 1899	1500 kişi hayatını kaybetti. Sarayköy'de 500 ve Denizli'de 500 kişi yaşamını yitirdi. Denizli'de binaların dörtte üçü yıkıldı.
The Manchester Guardian	3 Ekim 1899	1500 kişi hayatını kaybetti. Bundan daha fazla sayıda yaralı var. Birçok kasaba yeryüzünden silindi.
The Irish Times	3 Ekim 1899	1500 kişi hayatını kaybetti. Bundan daha fazla sayıda yaralı var. Birçok kasaba yeryüzünden silindi.

İzmir Alman Konsolosluğu Tarafından Hazırlanan Rapor

Alman Dışişleri Bakanlığı Arşivinde bulunan rapor, deprem bölgesinde yıkılan hane sayısını yerleşim birimlerine göre vermesi açısından diğer kaynaklara oranla daha ayrıntılıdır. Almanya'nın İzmir konsolosluğundan Galli imzasıyla 12 Ekim 1899 tarihinde hazırlanan rapor, 16 Ekim 1899 tarihinde Almanya'nın Osmanlı Devleti'ndeki büyükelçisi Marschall von Biberstein imzasıyla Alman Dışişleri Bakanlığı'na gönderilmiştir. Rapor, Alman Dışişlerine ise 24 Ekim 1899 tarihinde ulaşmıştır[36]. Rapora göre depremde yıkılan hane sayısı aşağıdaki gibidir[37]:

Yerleşim Birimi	**Yıkılan Hane Sayısı**
Aydın	250
Umurlu, Köşk, Sultanhisar ve Atça	1800
Nazilli	2000

36 PA AA, R.13176, s.215-216.
37 PA AA, R.13176, s.217-218.

Kuyucak, Ortakçı ve Çamlı	3500
Bozdoğan	506
Yenipazar ve çevresi	1352
Karacasu ve çevresi	1489
Çine ve çevresi	1200
Denizli ve Buldan	3319
Sarayköy	720
Toplam	**16.136**

Raporun devamında depremden etkilenen yerleşim birimleri ile hayatını kaybedenler ve yaralıların sayısına ilişkin şu bilgiler bulunmaktadır[38]: "*Depremden Nazilli, Sarayköy, Karacasu, Çine, Bozdoğan, Denizli ve Buldan'da yaşayan Osmanlı vatandaşları (Müslümanlar) zarar gördü. Bununla birlikte az sayıda Rum'da depremden etkilendi. Deprem özellikle Aydın tren yolu yakınında bulunan Köşk, Kuyucak, Ortaca, Çamlı ile eyaletin iç kısımlarında bulunan Bozdoğan, Karacasu, Buldan ve Yenipazar'ı olumsuz olarak etkiledi. Depremden dolayı hayatını kaybedenlerin sayısı 1.050, yaralı sayısı ise 800'dür. Enkaz altında tahminlere göre hayatını kaybetmiş 600 kişi daha olabilir. Depremden dolayı tahminen 80.000 kişi evsiz kaldı*".

Depremde yıkılan ev sayısı ile hayatını kaybedenlerin sayısını dikkate aldığımızda, can kaybının az olduğunu ifade etmemiz gerekir. Nitekim Almanya'nın İzmir konsolosluğu tarafından hazırlanan raporda da bu hususa dikkat çekilmiş ve "*ölü sayısının fazla olmamasının en büyük nedeni halkın tarlalarda bulunmasıdır*"[39] ifadesine yer verilmiştir. Bu bilgi, sabaha karşı saat 03.50'de meydana gelen deprem için akıllarda soru işareti bırakan bir husustur. Ancak, dönemin basını incelediğinde raporu doğrular mahiyette "*bağ bozumu ve incir toplama zamanı olmak münasebetiyle ekser ahali bağlarında, tarlalarında binaenaleyh evlerinin dışında bulunduklarından dolayı…*"[40] ifadesinden de anlaşılacağı üzere, halkın büyük kısmı bağlarda ve tarlalarda yatmaktaydı. Bu durum deprem esnasında, hayatını kaybedenlerin sayısının fazla olmasını önlemiştir.

Raporu diğer kaynaklardan farklı kılan bir diğer husus ise, İzmir'de Frenk Sokağı Aliotti Pasajı 157 numarada[41] fotoğrafçılık yapmakta olan Friedrich Wilhelm Krabow[42] tarafından çekilmiş olan 18 adet fotoğrafı ihtiva etmesidir. Krabow, depremin hemen ardından Aydın'a gitmiş, buradan da Nazilli, Ortakçı ve Sarayköy güzergâhından Denizli'ye ulaşmıştır. Krabow, Aydın'da Küpeli Sokağı, depremzedeler için hazırlanan çadırları ve yıkılan bir konağın, Nazilli'de Yahyaoğlu Sokağını, Ağa Cami ve Fabrika Forbes'i, Ortakçı'yı, Sarayköy'de Türbe, Eski, Orta ve Aşağı mahalleler ile Minare Cami, St. George Kilisesi ve Pazaryeri'nin fotoğraflarını çekmiştir. Krabow, Sarayköy'den sonra Denizli'ye

38 PA AA, R.13176, s.217.
39 PA AA, R.13176, s.217.
40 "Aydın Hareket-i Arzı", *Tercüman-ı Hakikat*, 28 Eylül 1899, s.1.
41 Joseph L. Nalpas, Annuaire des Commerçants de Smyrne Et de L'Anotolie, Smyrne 1894, s.556.
42 PA AA, R.13176, s.216.

geçmiş ve burada da Dükkân Mahallesi, Fabrika Forbes ile depremde yıkılan bir camiyi fotoğraflamıştır. Çalışmamızın sonunda yer verdiğimiz bu fotoğraflar[43], deprem bölgesinde meydana gelen tahribatı açıkça göstermektedir.

Deprem Karşısında Osmanlı Devleti'nin Tutumu ve Yardım Faaliyetleri

Depremin gerçekleştiği dönemde Osmanlı Devleti'nin afetlerle mücadeleye dair herhangi bir kurumu bulunmamaktaydı. Dolayısıyla, yaşanan doğal afetlerin ardından devletin bu alandaki eksikliğini gidermek için, mağdurlara yardım toplamak amaçlı komisyonların kurulması ve ülke genelinde yardım kampanyalarının başlatılması II. Abdülhamid döneminde sık sık müracaat edilen bir yöntemdi. 1899 depremi de İstanbul'da duyulur duyulmaz yine aynı uygulamaya başvurulmuştur[44]. II. Abdülhamid kendi bütçesinden ilk etapta 1.000 lira[45], daha sonra ise 4.000 lira[46] bağışlamak suretiyle, yardım kampanyalarına öncülük etmiştir. Ardından çıkarılan bir irade ile depremzedeler yararına toplanacak olan yardımların organizasyonu için İstanbul Belediyesi bünyesinde bir iâne komisyonu kurulmuştur[47].

II. Abdülhamid'in talimatı üzerine oluşturulan komisyonun başkanlığını belediye reisi Halil Bey, komisyon üyeliklerini ise muhasebeci Mahmud Bey ile meclis azalarından Zeki Megamiz yapmıştır. İlk toplantısını 26 Eylül tarihinde gerçekleştiren heyet, depremzedelere biran evvel yardım edebilmek amacıyla çalışmalarına başlamıştır[48]. Komisyon, öncelikle halktan toplanacak olan yardımın karşılığı olan iâne biletlerinin bastırılması ve depremzedeler için diğer vilayetlerin ne kadar yardımda bulunabileceği hususunda çalışmalar yapmaya başlamıştır. Bu bağlamda tüm vilayetler ile müstakil sancakların, yardım kampanyasına katılmalarını isteyen bir başka irade çıkarılmıştır. Buna göre vilayetler ilk başta bölgelerinden toplayabilecekleri miktarı komisyona bildirecekler ve sonrasında da taahhüt ettikleri miktarda kendilerine gönderilen iâne biletlerinin bedelini komisyona ulaştıracaklardı[49]. Kısa sürede bütün vilayetlerden toplanabilecek yardım miktarları komisyona bildirilmeye başlanmıştır. Örneğin Hicaz 500.000[50], Trabzon vilayeti 300.000[51], Selanik

43 Fotoğraflardan bazılarının kopyaları, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesinde bulunmaktadır. Selahattin Satılmış da doktora çalışmasının sonunda bu fotoğraflara yer vermiştir.

44 Avcı, *a.g.m.*, s. 363.

45 *İkdam*, 22 Eylül 1899, s.1; "Komisyon Teşkili", *İkdam*, 26 Eylül 1899, s.1; *Tercüman-ı Hakikat*, 27 Eylül 1899, s.1; "Aydın Hareket-i Arzı", *Tercüman-ı Hakikat*, 28 Eylül 1899, s.1.

46 "Aydın Hareket-i Arzı", *Tercüman-ı Hakikat*, 28 Eylül 1899, s.1.

47 "Komisyon Teşkili", *İkdam*, 26 Eylül 1899, s.1; "Hareket-i Arz Komisyonu", *İkdam*, 27 Eylül 1899, s.1; *Tercüman-ı Hakikat*, 27 Eylül 1899, s.1, "Aydın Hareket-i Arzı", *Tercüman-ı Hakikat*, 28 Eylül 1899, s.1; Avcı, *a.g.m.*, s.363.

48 "Hareket-i Arz Komisyonu", *İkdam*, 27 Eylül 1899, s.1

49 Avcı, *a.g.m.*, s. 364.

50 BOA. DH.MKT. 2255/33 (3.C.1317/9 Ekim 1899).

51 BOA. DH.MKT. 2253/119 (29.Ca.1317/5 Ekim 1899); BOA. DH.MKT. 2254/16 (30. Ca.1317/6 Ekim 1899) BOA. DH.MKT. 2255/146 (5.C.1317/11 Ekim 1899).

200.000[52], Trablus[53], Şam[54] ve Manastır[55] 100.000 kuruşluk iâne bileti talebinde bulunmuşlardır. Hüdavendigar[56] ve Midilli[57] ise 40.000 kuruşluk bilet talebinde bulunmuştur. Depremzedelerin barınma ve iaşelerini karşılamak adına, İâne Komisyonu tarafından başlatılan bu kampanyanın sonunda 4.521.064 kuruş toplanmıştır[58]. Depremden önce yine bir yardım komisyonu tarafından, cami ve mescitlerin tamiratı için toplanmış olan 330.000 kuruş da, depremzedelerin ihtiyaçlarını karşılamak üzere Aydın Valiliğine gönderilmiştir[59]. Bunu dışında depremzedelerin, gıda, ilaç ve giyim malzemesi gibi acil ihtiyaçlarını karşılamak üzere de, Ziraat Bankası ve Aydın Vilayeti emvalinden ödenmek üzere 30.000 liralık bir kaynak tahsis edilmiştir[60].

Depremzedelerin barınma ve iaşe ihtiyaçlarını karşılamak üzere İâne Komisyonu'nun çalışmalarının yanı sıra, devletin çeşitli kademelerinde de konu görüşülmüş ve hangi suretle depremzedeler yararına kaynak yaratılabileceği tartışılmıştır. Örneğin, Meclis-i Mahsûsa'nın 27 Eylül 1899 tarihli toplantısında, depremden dolayı yıkılan ev ve kamu binalarının yeniden inşası için 100.000 liraya ihtiyaç olduğu, buna kaynak yaratma adına Aydın vilayetinin bu seneki âşar gelirlerindeki fazlalığın, depremzedelere aktarılması gündeme gelmiştir[61]. Ancak bunun bir takım itirazlara sebep olabileceği düşünülerek bunun yerine, İzmir'de bir seneye mahsus olmak üzere %8 olan gümrük vergisinin, %3 arttırılarak %11'e çıkarılması[62] kararı alınmıştır. Meclis-i Mahsûsa, gümrük vergisindeki %3'lük artış ile depremzedeler yararına 56.000 liralık bir kaynak oluşturulacağı öngörüsünde bulunmuştur. Bu vergi zammının hem bir kereye mahsus olması, hem de elde edilen gelirin depremzedeler yararına kullanılacak olmasından dolayı, yabancı tüccarların herhangi bir itirazlarının olmayacağı düşünülmüştür[63]. Ancak Meclis-i Mahsûsa'nın bu düşüncesi sadece Amerika tarafından kabul görmüş, uzun süredir Osmanlı ekonomisinde söz sahibi olan diğer devletlerin konuya sessiz kalmalarından dolayı gerçekleştirilememiştir[64].

52 BOA. DH.MKT. 2257/70 (10.C.1317/16 Ekim 1899).
53 BOA. DH.MKT. 2255/45 (3.C.1317/9 Ekim 1899).
54 Şam'dan talep edilen 100.000 kuruşluk iâne biletlerinin bedeli, 50.000 ve 25.000'er kuruş olmak üzere 3 seferde komisyona ulaştırılmıştır. Bkz. BOA. DH.MKT. 2258/81 (13.C.1317/19 Ekim 1899); BOA. DH.MKT. 2263/121 (25.C.1317/31 Ekim 1899); BOA. DH.MKT. 2264/99 (27.C.1317/2 Kasım 1899).
55 BOA. DH.MKT. 2255/145 (5.C.1317/11 Ekim 1899).
56 BOA. DH.MKT. 2255/45 (3.C.1317/9 Ekim 1899).
57 BOA. DH.MKT. 2269/59 (9.B.1317/13Kasım 1899).
58 Satılmış, *a.g.t.*, s. 165.
59 BOA. DH.MKT. 2253/85 (28.Ca.1317/10 Ekim 1899); Avcı, *a.g.m.*, s. 364; Güneş-Özkeş, *a.g.m.*, s.84.
60 Avcı, *a.g.m.*, s. 364.
61 BOA. BOA. İ.DH. 1368/1317.C.5 Lef 4. (5.C.1317/11 Ekim 1899).
62 BOA. DH.MKT. 2257/5 (9.C.1317/7 Ekim 1899); BOA. İ.DH. 1368/1317.C.5 Lef 4. (5.C.1317/11 Ekim 1899).
63 BOA. İ.DH. 1368/1317.C.5 Lef 4. (5.C.1317/11 Ekim 1899).
64 Avcı, *a.g.m.*, s. 364.

Meclis-i Mahsûsa ayrıca, İzmir'de kurulacak olan yardım komisyonlarında yabancılara görev verilmesi tavsiyesinde bulunmuştur[65]. Bu bağlamda, Aydın Valisi Kamil Paşa başkanlığında[66], İzmir'de beş ayrı komisyon kurulduğunu görmekteyiz. Müslüman ahali tarafından yapılacak olan yardımları organize etmek üzere kurulan komisyonda; Ragıp Paşa, Abdurrahman Efendi, Abdülkadir Paşa, Tevfik Bey, Nişlizâde Mahmud Bey, Osmanzâde Hasan Bey ve Yemişcizâde Sabri Bey görev almıştır. Rumlar tarafından yapılacak yardımları; Sefer Efendi, Toramanoğlu Sırakim Efendi, Mösyö Prigali Luka, Mösyö Diyanis oluşan heyet organize etmiştir. Ermeniler adına kurulan komisyon; Balyozâde Matyos Efendi, Esiyan Lukas Efendi, Bakırcıyan Pedro Efendi, İplikçiyan Artin Efendi'den oluşturulmuştur. İsak Paşa, Nesim Efendi, Klife Politi Efendi, Solomon Sarfeti Efendi, Nesim Habif Efendi, Alazraki Efendi, Bahur Amado Efendi'den oluşan komisyon ise Museviler tarafından yapılacak olan yardımlardan sorumlu olmuştur. Bunların dışında bir de, Bank-i Osmani şubesi müdürü Mösyö Sociani, Kredi Lyon Bankası müdürü Mösyö Gorgoli, Kordon tramvayları direktörü Mösyö Amatyasu(?), Marki Justeyani, Kont Alyoti, Reji Nazırı Dockersen, Mösyö Ernst Paji ve Mösyö Bari'den ibaret olan ve diğer yabancıların yardımlarını organize etmekle görevli bir komisyon daha kurulmuştur[67]. Gerek İstanbul'da kurulan "İâne Komisyonu", gerekse İzmir'de kurulan komisyonlar vasıtasıyla toplanan her türlü yardım, vakit kaybetmeksizin deprem bölgesine ulaştırılmıştır. Bu suretle, yağmurlar ve soğuklar başlamadan, depremzedelerin iskânı meselesi halledilmeye çalışılmıştır. Ancak tüm çabalara rağmen, depremzedeler için kısa sürede yeni ev ve barakaların inşası mümkün değildi. Zira yardımların toplanarak deprem bölgesine ulaştırılması, inşaat malzemeleri[68] ve dülger[69] temini ile barakaların

65 BOA. İ.DH. 1368/1317.C.5 Lef 4. (5.C.1317/11 Ekim 1899).

66 "Aydın Hareket-i Arzı", *Tercüman-ı Hakikat*, 28 Eylül 1899, s.2.

67 *Ahenk*, 29 Eylül 1899, s. 1; *Tercüman-ı Hakikat* gazetesin de yer alan haberde ise komisyon; Vali Kamil Paşanın başkanlığında, belediye başkanı Hacı Eşref, Abdülkadir, Ragıp ve İsak Paşalar, Uşakizâde Sadık Bey, Balyozâde Matyos Efendi, Ispartalızâde Tekfur Efendi, Karabet Efendi, Toramanoğlu Sırakim Efendi, Bank-i Osmani direktörü Mösyö Giani, Kredi Lyon Bankası direktörü Mösyö Gorgoli, Bayraklı mağazası sahibi Nesim Levi Efendi, Canbazoğlu Hralambo Efendi ve Vakkasoğlu Yorgi Efendi'den oluşmaktadır. Bkz. "Aydın Hareket-i Arzı", *Tercüman-ı Hakikat*, 28 Eylül 1899, s.2.

68 Depremzedeler için en çok ihtiyaç duyulan inşaat malzemesi kereste ve çivi olmuştur. Bunları kireç, kum, taş, kiremit ve tuğla takip etmiştir. Kerestelerin bir kısmı, miri ormanlardan ücretsiz olarak temini edilmiş, kireç, kum, taş, kiremit ve tuğladan vergi alınmamıştır. Bkz. BOA. İ.OM. 6/1317-B-1 Lef1-2. (9.B.1317/13 Kasım1899); Ayrıca Denizli yakınlarında bulunan Cumalı'daki Hamidiye tren istasyonu civarında bulunan kereste fabrikası faaliyete geçirilmiştir. Bkz. BOA. İ.HUS. 77/1317-C-19. (12.C.1317/18 Ekim 1899); 31 Ekim 1899 tarihine kadar deprem bölgesine 774 torba çivi ve 139.830 parça kereste yollanmıştır. Bkz. Güneş-Özkeş, *a.g.m.*, 86.

69 Dülger: yapıların ağaç işlerini yapan kimse (usta). Deprem bölgesinin yeniden imarında en çok dülgerlere ihtiyaç duyulmuştur. Nitekim konuya ilişkin bir arşiv belgesinde şu cümlelere yer verilmektedir; *"…müsâbin için barakalar inşası derdest ise de vakte ve binlerce dülgere muhtaç olub dâhili vilayetlerde bu kadar dülger bulunamayacağından…"* bkz. BOA. İ.DH. 1368/1317.C.5 Lef 2. (5.C.1317/11 Ekim 1899); belgede de ifade edildiği üzere bölgenin yeniden imarında çalıştırılmak üzere yakın çevrede yeteri kadar dülger bulunmaktadır.

yapım süresi göz önünde bulundurulduğunda, kısa vadede barınma sorununu çözmek adına farklı çözümlere ihtiyaç duyulmuştur. Bu bağlamda, geçici çözüm olarak depremzedeler için bölgeye çadır gönderilmesi gündeme gelmiştir. Nitekim depremin hemen ardından Aydın Valiliği tarafından hazırlanan bir raporda, kısa zamanda baraka inşasının mümkün olmadığı, mevsim şartlarından dolayı halkın zor durumda olduğu ve geri iade edilmek koşuluyla 5.000 adet çadıra ihtiyaç duyulduğundan bahsedilmektedir[70].

Gerçekten de 1899 yılında, deyim yerindeyse kış erken gelmiştir. Zira *Ahenk* gazetesinin 11 Ekim 1899 tarihli sayısında, deprem haberlerinin hemen altında "Müjde Kış Geldi"[71] başlığıyla verilen haber dikkat çekicidir. Haberde "*şehrimiz ve civarına evvelki gün sabahtan akşama kadar yağmur yağdı. Sonra gecenin poyrazlaması ile kışa mahsus bürudet (soğukluk) baş gösterdi. Herkese kapıyı-bacayı kapattırdığı gibi kış elbiselerini, fanilalarını giydirmiştir*" denilmektedir. Benzer mahiyette bir başka bilgi ise, İzmir'de bulunan Anglo-Amerikan Sosyal Yardımlaşma Komitesi Başkanı Wallace H. Turell tarafından, 3 Ekim 1899 tarihinde Manchester Guardian editörüne yollanan mektuptan anlaşılmaktadır. Turell mektubunda[72]:

"*Sör, şiddetli deprem dalgaları İzmir eyaletini yerle bir etti. Aydın, Nazilli ve Karacasu nispeten daha az zarar görürken Sarayköy ve Denizli'de 2500 metrekare alan içerisinde yer alan birçok köy tamamen yerle bir oldu. Yaklaşık 1500 kişiden ise hala haber alınamıyor. Sonuç olarak 80.000 adam, kadın ve çocuğun hala yaşam alanlarını tekrar inşa etmeye yeter cesaretleri yok ve bir yuva sıcaklığından yoksunlar. Bu insanların üzüntüsü ve perişan hali tarif edilemez boyutta. Yiyecek yok, sağlık hizmetleri yok, başlarını sokabilecekleri bir yer yok, ölüler her yerden görülebiliyor; kangren yaralılar arasında çok yaygın ve ilerlemeye de devam ediyor. Bu olayı daha trajik hale getirmek istermişçesine bu yıl kış yağışları her zamankinden daha erken yağmaya başladı öyle ki eğer gerekli barınaklar sağlanmazsa yüzlerce yaralı kar altında kalma tehlikesi ile karşı karşıya. Bazı yaralılar at- arabalarının tahta kasaları ile kilometrelerce taşınarak İzmir hastanesine getirildiler. İzmir halkı yardım için ellerinden geleni yapmaktalar fakat bu dahi felaketle baş etmeye yeter derecede değil. Majestenin İzmir'deki büyükelçisi Henry Cumberbatch ve İstanbul'da bulunan İngiliz ticaret odası başkanı Sör William Whittal gibi kişiler yardım kampanyaları ile desteğini sürdürmekteler. Toplanan paralar halen yeterli değil, yiyecek, giyecek bakım ya da barınak temini için toplanan her kuruşun felaketzedeler için hayati bir önemi var*" demektedir.

Bu nedenle Aydın-Denizli bölgesine, İstanbul, Kosova ile Manastır vilayetlerinden dülger ve duvarcı getirilmiştir. 1900 yılı Ocak ayında iki bin kadar dülger ve duvarcı deprem bölgesinde bulunuyordu. Bkz. Güneş-Özkeş, *a.g.m.*, s. 87.

70 BOA. DH.MKT. 2253/58. (28.Ca.1317/4 Ekim 1899); Bu bağlamda depremzedeler için Menemen, Turgutlu, Akhisar, Alaşehir, Kuşadası ve Ödemiş'te bulunan askeri depolardan çadır sevkiyatı yapılmıştır. Bkz. "Aydın Hareket-i Arzı", *Tercüman-ı Hakikat*, 29 Eylül 1899, s. 2.

71 "Müjde Kış Geldi", *Ahenk*, 11 Ekim 1899, s.2.

72 "The Seraikiu-Denizli Earthquake", *The Manchester Guardian*, 10 Ekim 1899, s.5

Görüldüğü üzere Turell mektubunda, depremzedelerin birçok ihtiyacının bulunduğunu bölgede yaralıların tedavisi için doktor bulunmadığını, barınma ve yiyecek sıkıntısın baş gösterdiğinden bahsetmektedir. Aslında deprem haberi İstanbul'a ulaşır ulaşmaz üzerinde ciddiyetle durulan meselelerden biri de sağlık hizmetlerinin sağlanması olmuştur. Nitekim *İkdam* gazetesinin 22 Eylül 1899 tarihli haberine göre[73], depremin hemen ardından bölgeye doktor ve çadır sevkiyatı başlamıştır. Mekteb-i Tıbbiye ile İstanbul, Çanakkale ve İzmid askeri hastanelerinde görev yapan doktorlardan oluşan bir heyet teşkil edilerek, 21 Eylül akşamı "Girid" vapuruyla İzmir'e gönderilmişlerdir. Mektebi Tıbbiye'den tabip mirliva Osman Paşa'nın başkanlığında oluşturulan heyette, doktor olarak kolağası Kazım, Cemal, Adil, Yüzbaşı Fuad ve Ahmed Beyler bulunmaktadır. Ayrıca, eczacı Ahmed Hamdi, Avrom Efendi ile cerrah Ahmed, Nuri, Kazım, Süleyman ve Nuri Efendi de heyetin diğer üyeleridir. Heyetle birlikte ilk etapta 31 sandık tıbbi malzeme de deprem bölgesine gönderilmiştir. Bunun dışında, pek çok gönüllü doktor[74] ve hemşire de[75] yardım amacıyla bölgeye hareket etmiştir. Ancak, depremin etkilediği alan ile dönemin şartları itibariyle ulaşım ve haberleşmenin güçlüğü göz önünde bulundurulduğunda, Turell'in mektubunda ifade ettiği eksiklerin yaşandığı aşikârdır. Nitekim Almanya'nın İzmir Konsolosluğu tarafından hazırlanan raporda da, Aydın Valiliğinin bölgeye önemli miktarda yardım gönderdiği belirtilmekle birlikte, bu yardımların yetersizliğine vurgu yapıldığını görmekteyiz. Raporun devamında, valiliğin gönderdiği yardımların üç katı miktarda yardımın yurtdışından bölgeye ulaştırıldığı belirtilmektedir. Bununla birlikte, Fransa ve İtalya'daki yardımseverler tarafından toplanan 1.000'er frankın depremzedeler yararına kullanılmak üzere yetkililere teslim edildiği, Alman kolonilerinin de özellikle giyim hususunda yardımlarda bulunmasının gerekliliğinden[76] bahsedilmektedir.

Tüm olumsuz şartlara rağmen hükümet, bir taraftan depremzedelerin sağlık, gıda ve giyim ihtiyaçlarını temin etmeye çalışırken, diğer taraftan da ev, cami, okul ve altyapı çalışmalarını yenilemeye çalışmıştır. Bu bağlamda, bölgede incelemelerde bulunmak ve iskân çalışmalarına refakat etmek üzere Şura-yı Devlet azasından Asım Bey görevlendirilmiştir[77]. Ayrıca yıkılan ve

73 *İkdam*, 22 Eylül 1899, s.1.

74 Örneğin, İzmir'de ikamet etmekte olan Daskalaki isimli bir doktor, valiliğe müracaat ederek tıbbi malzemelerde dâhil olmak üzere tüm giderleri kendi bütçesinden karşılayacağını belirtmek suretiyle deprem bölgesine gitmek için izin istemiş ve valiliğin izniyle Aydın-Denizli'ye hareket etmiştir. Bkz. *Ahenk*, 11 Ekim 1899, s.1.

75 İzmir'den 10 rahibe depremin hemen ardından ilk trenle Aydın'a gitmiştir. Bkz. "Aydın Hareket-i Arzı Hakkında Tafsilat", *Tercüman-ı Hakikat*, 24 Eylül 1899, s.1.

76 PA AA, R.13176, s.216.

77 BOA. İ.HUS. 77/1317-C-19. (12.C.1317/18 Ekim 1899); BOA. BEO. 1389/104113 (16.C.1317/22 Ekim 1899); BOA. İ.HUS. 77/1317-C-31. (19.C.1317/25 Ekim 1899); BOA. Y.EE. 149/42 (19.C.1317/25 Ekim 1899); BOA. DH.MKT. 2262/57 (21.C.1317/27 Ekim 1899); *"Aydın Vilayeti dahilinde hareket-i arziyyeden müsab olan ahalinin meskenlerinin bir an evvel inşasıyla iskânlarına nezaret etmek üzre Aydın Vilayetine izâmı irade-i seniyye-i hazret-i hilafetpenahi*

hasara uğrayan binaların tespiti için Aydın Vilayeti başmühendisi Varanofski de bölgeye gönderilmiştir[78]. Yine depremzedelerin inşa edilen barakalara iskânı hususunu hızlandırmak adına "seyyar müfettişlik" adı altında bir kurum oluşturulmuş ve bu göreve Belediye Reis Muavini Abdurrahman Efendi ile Binbaşı Mustafa Efendi ve Reji müdürü Mösyö Kramer tayin edilmiştir[79].

Deprem bölgesinde inşa edilecek evlerin nasıl olması gerektiğine ise, İstanbul'daki İâne Komisyonu kararlaştırmıştır. Komisyonun kararına göre, beş kişilik evler 6 arşın[80] tûl (boy) ve 5 arşın arzında (genişilik), 7 kişilik evler 6 arşın tûl ve 6 arşın arzında yapılacaktır. Ayrıca, her odaya bir kapı, pencere ve ocak yapılması planlanmıştır[81]. Netice itibariyle, beş ay içerisinde, 5.598 yeni ev inşa edilmiş ve 11.975 hane ise tamir edilerek, depremzedelerin barınma sorunları çözüme ulaşmıştır[82]. Depremin meydana geldiği günün şartları itibariyle, beş ay gibi bir sürede 80.000 afetzedenin iskân meselesinin çözüme ulaşması, Osmanlı Devleti'nin afet yönetimindeki başarısı olarak kabul edilebilir. Bu başarıyı, 1883 yılında Urla-Çeşme'de meydana gelen deprem sonrasındaki süreç ile mukayese ettiğimizde ise ortaya farklı bir tablo çıkmaktadır. Zira 1883 Urla-Çeşme depreminde, 6.153 ev yıkılmış ve 25.000-30.000 depremzede evsiz kalmıştı. Buna karşılık 25 gün gibi kısa bir sürede, depremzedeler için barakaların inşası tamamlanmıştır[83]. Bu yönüyle 1899 Aydın-Denizli depremi sonrasında, afetzedeler için barakaların yapımında geç kalındığı düşünülebilir. Ancak depremden etkilenen coğrafyanın genişliği göz önünde bulundurulduğunda, bu gecikme oldukça makul gözükmektedir.

muktezayı âlisinden olan şura-yı devlet azasından saadetlü Asım Bey Efendi Hazretlerine maaş-ı hâlisinin bir misli maaş halisiyle mutazammı nisbetinde harcırah itâsı tensib olunmuş olmağla… "bkz. BOA. İ.DH. 1368/1317-C-24. (26.C.1317/1 Kasım 1899).

78 Avcı, *a.g.m.*, s.365.

79 Güneş-Özkeş, *a.g.m.*, s.86.

80 Osmanlı Devleti'nde genel olarak iki tür "arşın" kullanılmıştır. Bunlar "Çarşı" ve "Mimari" arşınlarıdır. Çarşı arşını kumaş ölçümlerinde kullanılırken, mimari arşın ise yapı işlerinde kullanılmıştır. Mimarı arşının ne zamandan beri kullanıldığı bilinmemekle birlikte, değeri 1841 yılında yapılan bir düzenleme ile 75,7738 cm'lik bir standarda bağlanmıştır. Daha sonraki yıllarda küsurat yuvarlanarak, 1 arşın 75,8 cm olarak kabul edilmiştir. Bkz. Ünal Taşkın, Osmanlı Devleti'nde Kullanılan Ölçü ve Tartı Birimleri, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ 2005, s. 141-144; Bu bilgiden hareketle depremzedeler için yapılan evlerden 5 kişilik olanlarının yaklaşık olarak 4,55 m boyunda ve 3,80 m genişliğinde inşa edildiği anlaşılmaktadır. Buna karşılık 7 kişilik evler ise 4,55 m boy ve 4,55 m genişliğinde inşa edilmiştir.

81 *Ahenk*, 15 Ekim 1899; *İkdam*, 19 Ekim 1899; Güneş-Özkeş, a.g.m, s. 87; Avcı, *a.g.m.*, s.365.

82 Avcı, *a.g.m.*, s.365.

83 Satılmış, *a.g.m.*, s.525.

Sonuç

Osmanlı arşiv belgelerine göre, 1899 Aydın-Denizli depreminde yaklaşık 750 kişinin hayatını kaybetmiş, 706 kişi yaralanmış ve 80.000 depremzede evsiz kalmıştır. Çalışmamıza esas olan İzmir Alman Konsolosluğu tarafından hazırlanan rapora göre ise depremde, 1.050 kişi yaşamını yitirmiş, 800 kişi yaralanmış ve 16.136 ev yıkılmıştır. Alman Konsolosluğu'nun raporunda da evsiz kalanların sayısı 80.000 olarak verilmiştir. Kandilli Rasathanesi'nin verilerine göre, IX şiddetinde meydana gelen deprem, oldukça geniş bir coğrafyayı etkilemiştir. Buna karşılık, hasat zamanı olmasından dolayı halkın büyük çoğunluğunun bağ ve bahçelerinde yatıp kalkmaları, depremdeki can kaybının artmasını engellemiştir. II. Abdülhamid'in talimatıyla oluşturulan "İane Komisyonu" ile yurtiçinde ve yurtdışında kurulan yardım komisyonlarının çalışmaları, kısa sürede netice vermiştir. Beş ay gibi kısa bir sürede, 5.598 yeni ev inşa edilmiş ve 11.975 hane tamir edilmek suretiyle, depremzedelerin barınma sorunları çözüme kavuşmuştur. Dolayısıyla Osmanlı Devleti'nin deprem sonrasında ki çalışmalarını, başarılı olarak değerlendirebiliriz.

Diğer taraftan, İzmir Alman Konsolosluğu'nun deprem raporunu, hangi bilgi ve gözlemlere dayanılarak hazırlandığına dair ise, herhangi bir kayıt bulunmamaktadır. Zira gerek Osmanlı arşiv belgelerinde gerekse Alman Dışişleri Bakanlığı Arşivi'nde, konsolosluktan herhangi bir yetkilinin bölgeye giderek incelemelerde bulunduğuna ilişkin bir belgeye rastlanılmamıştır. Dolayısıyla raporun, fotoğraf çekimi için bölgeye giden Friedrich Wilhelm Krabow'un gözlemleri ile Osmanlı resmi kaynaklarından alınan bilgiler doğrultusunda hazırlandığı kanaatindeyiz.

KAYNAKÇA

I. **Arşiv**

Politisches Archiv des Auswärtigen Amt (PA AA).

PA AA. R. 13176.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA).

BOA. BEO. 1389/104113 (16.C.1317/22 Ekim 1899).

BOA. İ.DH. 1368/1317.C.5 (5.C.1317/11 Ekim 1899).

BOA. İ.DH. 1369/1317-B-04 (12.B.1317/16 Kasım 1899).

BOA. İ.HUS. 77/1317-C-31. (19.C.1317/25 Ekim 1899).

BOA. İ.HUS. 77/1317-C-19. (12.C.1317/18 Ekim 1899).

BOA. İ.OM. 6/1317-B-1 (9.B.1317/13 Kasım1899).

BOA. DH.MKT. 2253/58. (28.Ca.1317/4 Ekim 1899).

BOA. DH.MKT. 2253/119 (29.Ca.1317/5 Ekim 1899);

BOA. DH.MKT. 2254/16 (30.Ca.1317/6 Ekim 1899)

BOA. DH.MKT. 2257/5 (9.C.1317/7 Ekim 1899);

BOA. DH.MKT. 2255/45 (3.C.1317/9 Ekim 1899).

BOA. DH.MKT. 2255/33 (3.C.1317/9 Ekim 1899).

BOA. DH.MKT. 2253/85 (28.Ca.1317/10 Ekim 1899).

BOA. DH.MKT. 2255/145 (5.C.1317/11 Ekim 1899).

BOA. DH.MKT. 2255/146 (5.C.1317/11 Ekim 1899).

BOA. DH.MKT. 2257/70 (10.C.1317/16 Ekim 1899).

BOA. DH.MKT. 2258/81 (13.C.1317/19 Ekim 1899).

BOA. DH.MKT. 2262/57 (21.C.1317/27 Ekim 1899).

BOA. DH.MKT. 2263/121 (25.C.1317/31 Ekim 1899)

BOA. DH.MKT. 2264/99 (27.C.1317/2 Kasım 1899).

BOA. DH.MKT. 2269/59 (9.B.1317/13Kasım 1899).

BOA. DH.MKT. 2279/89 (29.B.1317/3 Aralık 1899)

BOA. DH.MKT. 2285/14 (13.Ş.1317/16 Aralık 1899).

BOA. DH.MKT. 2286/13 (15.Ş.1317/18 Aralık 1899).

BOA. DH.MKT. 2293/5 (01.N.1317/2 Ocak 1900).

BOA. DH.MKT. 2324/37 (25.Za.1317/26 Mart 1900).

BOA. DH.MKT. 2330/22 (07.Z.1317/7 Nisan 1900).

BOA. DH. TMIK.S. 27/29 Lef 1-3. (28.Ca.1317/04 Ekim 1899).

BOA. Y.EE. 149/42 (19.C.1317/25 Ekim 1899).

BOA. Y.PRK.UM. 48/31 (7.C.1317/13 Ekim1899).

II. Gazeteler

Ahenk

İkdam

Tercüman-ı Hakikat

The Atlanta Constitution.

The Irish Times

The New York Times.

The Manchester Guardian

The Washington Post.

The Sun.

San Franscisco Chronicle

III. Kitap ve Makaleler

ADIYEKE, A. Nükhet -Nuri ADIYEKE, "1856 Girit Depremi", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C.31, S.51, ss.1-38.

AMBRASEYS, Nicolas N. - Caroline FİNKEL, "1500–1800 Döneminde Balkanlar'ın Depremselliği Üzerine Yayımlanmamış Osmanlı Arşiv Bilgileri", *Osmanlı İmparatorluğu'nda Doğal Afetler*, Editör Elizabeth Zachariadou, Çev. Gül Ç.Güven, Saadet Öztürk, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2001.

AMBRASEYS Nicolas N. - Caroline FİNKEL, *Türkiye'de ve Komşu Ülkelerde Sismik Etkinlikler: Bir Tarihsel İnceleme (1500-1800)*, Çeviren M.Umur Koçak, TUBİTAK Yay. Ankara 2003.

AVCI, Yasemin, "Osmanlı Devleti'nde Afet Yönetimi ve 1899 Denizli Depremi", *Uluslararası Denizli ve Çevresi Tarih ve Kültür Sempozyumu* (6-8 Eylül Denizli), Denizli 2007, ss.360-367.

DOĞAN, Yadigar, "Bursa Yöresinin Jeolojik-Jeomorfolojik Yapısının Depremselliği Üzerine Bir Araştırma", *Bursa Yöresinin Depremselliği ve Deprem Tarihi*, Editör. Dr. Nurcan ABACI, Uludağ Üniversitesi Basımevi, Bursa 2001.

ERAVCI Bengi -Müjdat YAMAN vd., "Batı Anadolu Çöküntü Bölgesi'nin Paleosismoloji Projesi-Sonuç Raporu", *Bayındırlık ve İskan Bakanlığı Afet İşleri Genel Müdürlüğü Deprem Araştırma Dairesi*, Ankara 2007.

GÜNEŞ, Günver –Sevilay ÖZKEŞ, "1899 Aydın Depremi", *Birinci Uluslararası Aşağı Menderes Havzası Tarih, Arkeoloji ve Sanat Tarihi Sempozyumu* (Söke-15-16 Kasım 2001), İzmir 2001, ss-78-90.

KUZUCU, Kemalettin, "Osmanlı Döneminde İstanbul Depremleri", *Osmanlı*, C. V, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, ss.678-686.

MUŞMAL, Hüseyin, "Konya Eyaleti Ilgın Kazası'nda Yaşanan 1866 Depremi Üzerine Bir İnceleme", Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı 20, Konya 2008, ss.517-527.

NALPAS, Joseph L., Annuaire des Commerçants de Smyrne Et de L'Anotolie, Smyrne 1894.

SATILMIŞ, Selahattin "Osmanlı'da Bir Afet Yönetim Örneği: 1883 Çeşme ve Urla Depremi", *History Studies,* Vol. 4/1, 2012, ss.503-527.

SATILMIŞ, Selahattin, Aydın Vilayetinde Doğal Afetler, Manisa 2013 (Basılmamış Doktora Tezi).

SEZER, Hamiyet, "1894 İstanbul Depremi Hakkında Bir Rapor Üzerine İnceleme", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt 18, Sayı 29, Ankara 1996, ss.169-197.

TAŞKIN, Ünal, Osmanlı Devleti'nde Kullanılan Ölçü ve Tartı Birimleri, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ 2005, s. 141-144.

YAZICI, Muhammet, "1856 Meğri Depremi", *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Bahar 2012-Sayı 28, ss. 114-129.

IV. İnternet Kaynakları

http://www.koeri.boun.edu.tr/sismo/Depremler/thistoric.htm (erişim: 26.06.2013-saat 21.45).

FOTOĞRAFLAR

Fotoğraf 1: Aydın, Küpeli Sokak[84]

Fotoğraf 2: Aydın, Çadır Kurulan Alan.

84 Nazilli'de depremin hemen arkasından yangın çıkmış ancak kısa sürede söndürülmüştür. Bkz. "Aydın Hareket-i Arzı Hakkında Tafsilat", *Tercüman-ı Hakikat*, 24 Eylül 1899, s.1.

Fotoğraf 3: Aydın, (Yıkılan bir konak)

Fotoğraf 4: Nazilli, Yahyaoğlu Sokağı.

Fotoğraf 5: Nazilli, Ağa Cami.

Fotoğraf 6: Nazilli, Fabrika Forbes.

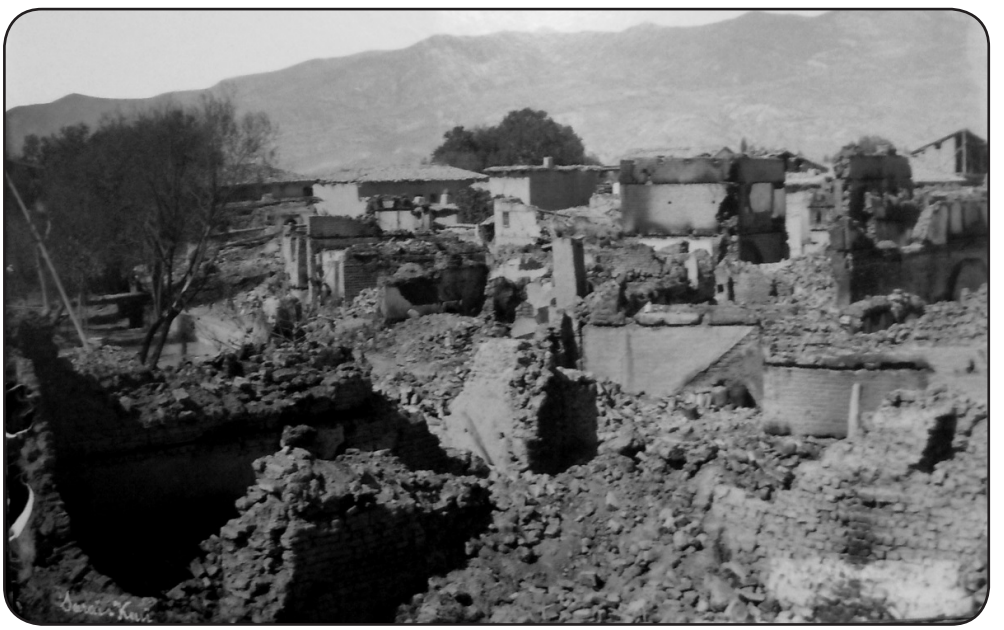
Fotoğraf 7: Ortakçı.

Fotoğraf 8: Sarayköy, Türbe Mahallesi

Fotoğraf 9: Sarayköy, Minare Cami.

Fotoğraf 10: Sarayköy, Eski Mahalle.

Fotoğraf 11: Sarayköy, Aşağı Mahalle.

Fotoğraf 12: Sarayköy, St. George Kilisesi.

Fotoğraf 13: Sarayköy, Pazaryeri.

Fotoğraf 14: Sarayköy, Orta Mahalle.

Fotoğraf 15: Denizli, Dükkan Mahallesi.

Fotoğraf 16: Denizli.

Fotoğraf 17:
Denizli, Fabrika Forbes.

Fotoğraf 18: Denizli Cami.